

KAPITTEL 5

NO78

Planen for denne oversettelsen lå klar allerede mot slutten av 1956, og arbeidet var i utgangspunktet klart til å begynne. Arbeidet med Det nye testamente og UO var allerede i gang, og det var besluttet at man skulle begynne med enkelte skrifter i Det gamle testamente.

Bakgrunn

Kirkebibelen NO78 ble den siste delen av Berggravs visjon om et arbeid i to faser. I motsetning til UO skulle den kommende kirkebibelen oversettes «fra grunnteksten av». Etter vedtak på landsstyrets møte i 1954 ble det bestemt å gå i gang med en oversettelse av en kirkebibel, og det ble oppnevnt en prinsippkomité⁸² bestående av sentralstyrets medlemmer, som skulle utlegge prinsippene for den nye oversettelsen.⁸³ 6. mai 1955 holdt prinsippkomitéen sitt konstituerende møte, og begynte med arbeidet om å utforme de tekniske og teologiske prinsippene for en oversettelse fra grunnspråkene.

Landsstyret for Det Norske Bibelselskap besluttet i november 1956 å gå i gang med arbeidet med en ny oversettelse av Bibelen til begge målformer, foreløpig som en prøveoversettelse av Genesis, Salmene og Jesaja. Prinsippkomitéens innstilling ble også vedtatt, og man kunne nå innlede det konkrete arbeidet med å lage den nye bibeloversettelsen. På

82 Må ikke forveksles med «kontrollkomitéen» i Ungdomsoversettelsen, selv om Aalen og Dahl var med begge steder.

83 Bibelselskapet angir medlemmene i en uttalelse fra landsstyret: «Biskopene Berggrav og Smemo, professorene N. A. Dahl, S. Aalen og Olaf Moe, domprost J. Ø. Dietrichson, sokneprest L. J. Danbolt, pastor C. Bonnevie-Svendsen, kontorsjef Leif Eriksen, økonomisjef N. P. Wedege og pastor Alf Hauge, og av de særskilt oppnevnte: professorene D. A. Seip og S. Mowinckel, sokneprest J. Mannsåker, dr.philos. V. Skard og magister Finn Jor.» BS, 001/1-2.

sentralstyremøtet 21. mars 1957 ble det vedtatt at Oddmund Hjelde skulle ansettes for å arbeide med prøveoversettelsene av GT.

Øversettelsesteamet

Siden hovedarbeidet med mine utvalgte tekster hovedsakelig ble gjort i tidsrommet 1968–1978, avgrensar jeg meg her til å beskrive øversetterteamet for denne aktuelle perioden. Fra og med 1968 var arbeidet fordelt på to øversettelsesutvalg, med Magne Sæbø som leder for GT-seksjonen og Sverre Aalen som leder i NT-seksjonen. Oddmund Hjelde var ansatt som fast øversetter og ankermann for GT-øversettelsen i perioden 1971–78. Dagfinn Rian var øversetter, delvis på deltid, delvis på fulltid, i perioden 1970–78. Ole Christian Kvarme var også med som deltidsengasjert øversetter. På nynorsksiden var Ole Øverland Gjerde fast øversetter 1960–68 og 1972–77.

Ved siden av Sverre Aalen på Det nye testamente ble Johannes Ulltveit-Moe den første primæroversetteren i perioden 1968–71. Siden ble Bjørn Sandvik trukket inn som fast øversetter i perioden 1970–75. Åge Holter og Martin Synnes var også med som deltidsengasjerte øversettere. Oddmund Hjelde var fulltidsansatt i Bibelselskapet, og deltok også i NT-seksjonen en stund.⁸⁴ Ankermannen på nynorsksiden var Olav Farestveit, deltidsengasjert 1972–75. Inge Mannsåker og Ingolf Kvamen var også inne på nynorsksiden. Stilistene var Ingard Hauge, Bernt Fossestøl, Jarle Bondevik og Bjarne Berulfsen. I tillegg til dette hadde man forskjellige faglige konsulenter. Det lyktes aldri Bibelselskapet å knytte til seg noen skjønnlitterære forfattere, men så var heller ikke innsatsen for å få det til den største.

Sist, men ikke minst, må Jacob Jervell nevnes. Jervell øversatte Apostlenes gjerninger og deltok i øversettelsesarbeidet som OU-medlem fra 1968, men trakk seg siden fra OU i 1972. Likevel deltok han som medlem i sentralstyret og som konsulent. Konsulentarbeidet innebar at han gav respons på øversettelsesutkastene uten at han deltok på OU-møtene.

84 I et notat til sentralstyret 30.4.1974 skriver han: «Siden september 1973 har jeg ikke vært med på møter i den nytestamentlige seksjon av Øversettelsesutvalget.» BS, 079/6-1-3.

Årsakene til at Jervell trakk seg, var flere. I et brev til Bibelselskapets sentralstyre 24. mars 1972 foreslo Jervell at de opprettet to oversettelsesutvalg for Det nye testamente.⁸⁵ Interessant nok foreslår han Aalen og seg selv i hvert sitt utvalg. En av grunnene til dette er blant annet forskjellige syn på teologi: «Det har vist seg at samarbeidet i utvalget gradvis er blitt dårligere. Årsakene til dette er flere. En av dem er ulike syn på språk, oversettelsesarbeide og teologi.»⁸⁶ Utfordringene var først og fremst mellom Jervell og Aalen. I en annen korrespondanse samme dag kommer det også frem at konfliktene oppstod særlig om de paulinske brev, hvor Jervell nevner at han «for år tilbake spådde at konfliktene ville komme når de paulinske brev sto på dagsorden. Det har ikke slått feil».⁸⁷ Jervell satte sitt forslag om to utvalg som et ultimatum for sentralstyret:

Hvis sentralstyret ikke mener det er riktig å oppnevne to utvalg, ber jeg om å bli fritatt fra det regulære arbeide i oversettelsesutvalget. Jeg kunne gjøre nytte for meg den tid jeg har igjen som medlem av sentralstyret ved å gjøre en del oversettelsesarbeide samt være konsulent.⁸⁸

Da sentralstyret besluttet å beholde kun ett utvalg, var Jervell ute av OU, men fungerte delvis som konsulent for arbeidet og som medlem av sentralstyret. I 1978 trakk han seg også fra disse vervene etter konflikten om Filadelfiaforlagets studiebibel, som trykket Bibelselskapets oversettelse uten godkjenning. Dette førte også til en del strid internt i Bibelselskapet, og Jervell var ute av Bibelselskapet for godt. Dette var den offisielle grunnen til at han trakk seg fra Bibelselskapets arbeid. I en korrespondanse fra denne striden kommer det før øvrig frem at han i «i flere år på rad nominelt og for syns skyld er oppnevnt som medlem av OU».⁸⁹ Dette betyr at selv om Jervell var ute av OU, har han formelt sett stått som medlem, antakelig for at konflikten ikke skulle komme ut i media og skape splid om den nye oversettelsen. I forbindelse med utarbeidelsen av hans egen oversettelse av evangeliene forteller Jervell at han trakk seg i protest mot

85 RA, PA-1345/D0006/0002.

86 RA, PA-1345/D0006/0002.

87 RA, PA-1345/D0006/0002.

88 RA, PA-1345/D0006/0002.

89 RA, PA-1345/D0058/0003.

tendensen i NO78. Ifølge ham har ordene i grunnteksten i seg en større tvetydighet enn det som kom frem i NO78: «De har i seg et mye sterkere og mer mangfoldig innhold enn det som er gjengitt i vår offisielle oversettelse. Men hva man har valgt? Jo, man har gått ut fra sin egen kirkelige bekjennelse, og oversatt etter det som konfesjonelt har vært riktig.»⁹⁰ Det at Jervell var ute av arbeidet allerede i 1972, førte naturligvis til at Sverre Aalen fikk enda større innflytelse over eksegesen som lå til grunn for oversettelsen av Det nye testamente i NO78.

Profil og prinsipper

Prinsippkomitéen

I 1955 hadde Bibelselskapets landsstyre bemyndiget sentralstyret til å utforme retningslinjer for den kommende oversettelsen.⁹¹ Spørsmålene var blant andre: (1) Skal det være en ny oversettelse fra grunnteksten eller bare en språklig revisjon? (2) Hvilket tekstapparat skal legges til grunn, og hvilke prinsipper skal fastsettes for tekstvarianter og avsnitt som i alminnelighet anses som senere tilføyelser? (3) I hvilken grad skal eksegesen stå fritt i forhold til oversettelsene av 1930 og 1938? (4) Skal det legges vekt på størst mulig nøyaktighet i gjengivelsen av grunnteksten, eller skal hensynet til et godt og lett forståelig norsk ha prioritet?⁹² Prinsippkomitéen, som var nedsatt for å ta stilling til disse spørsmålene, leverte sin innstilling i oktober 1956, og i november gav Bibelselskapets landsstyre sin tilslutning til den. Innstillingen ble aldri publisert i sin helhet. Det var bare den delen som hadde særlig teologisk relevans, som til slutt ble publisert i 1957 i *TTK* og *NTT*.⁹³

90 Intervju med Jacob Jervell i forbindelse med hans egen oversettelse av evangeliene. «Om boka Jesus: evangeliene etter Markus, Matteus, Lukas og Johannes», *Bokklubben*, 3. august 2004, <http://www.bokklubben.no/SamboWeb/produkt.do?produktId=135756>.

91 Sentralstyrets protokoll 28.2.1955. RA, PA-1345/D0001.

92 Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse: Prinsippkomitéens innstilling», *NTT* 58, nr. 3 (1957): 151–52.

93 Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 151–71; Det Norske Bibelselskap, «Om prinsippene for en ny bibeloversettelse», *TTK* 28, nr. 1 (1957): 1–17.

Det første som slår en når en leser den publiserte innstillingen, er hvor ofte kontinuiteten med NO04/30 fremmes som et avgjørende prinsipp. Prinsippklæringen tar likevel mange store steg bort fra NO04/30-oversettelsen, både når det gjelder oversettelsesmetode, der man hovedsakelig går inn for en idiomatisk oversettelsesmetode, og ikke minst på det tekstkritiske området, der man ønsket å ta et avgjørende steg bort fra *textus receptus* («den mottatte tekst»). Til tross for disse nyskapningene var prinsippklæringen såpass generell og uavklart at det skapte store utfordringer for arbeidet. Det ser ut til at en manglende beslutning om spørsmål 1 (se ovenfor) skapte en usikkerhet som spredte seg videre i arbeidet. Denne tvetydigheten og usikkerheten bekreftes også i et møte-referat fra komiteén datert 3. oktober 1956 (bare 19 dager før den endelige innstillingen var ferdig), der det står: «Under drøftelsene er imidlertid følgende alternativ blitt sterkere aktualisert: Enten en helt ny oversettelse eller en lempelig revisjon. Velger man helt ny oversettelse, vil det kreve et inntrengende og tidskrevende arbeid med tekst- og tolkningsproblemer.»⁹⁴ Et ekko av dette finner man også i den publiserte erklæringen: «Har man tid og krefter, kan man ta på seg et inntrengende og tidskrevende arbeide med tekst- og fortolkningsproblemer.»⁹⁵ Her var det også usikkerhet i selskapet om man hadde midler til å utføre det tidskrevende arbeidet en nyoversettelse ville innebære. Man hadde heller ikke i tilstrekkelig grad fått klarhet i de praktiske konsekvenser av det ene eller andre valget (dvs. revisjon eller nyoversettelse). Den offisielle uttalelsen fra erklæringen ovenfor er, som Sæbø uttrykker, «mildt sagt – en noe overraskende uttalelse i det som skal være innstilling og tilråding overfor et styre».⁹⁶ Når man leser erklæringen, blir man slått av innstillingens til dels vage formuleringer og modererende innskudd. I mange tilfeller fremstår prinsippene mer som anbefalinger enn påbud, jf. de mange formuleringene av typen «ønsker man», «kunne da», «kan», «bør», «dersom» og «kanskje». Innstillingen bærer et klart preg av å være foreløpig. Dette bør nok forstås i sammenheng med det som sies innledningsvis: «En ny bibeloversettelse er både teologisk og kirkelig et så stort og viktig foretagende at

94 BS, 001/1-2.

95 Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 152.

96 Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 14.

prinsippene i tide bør studeres og eventuelt diskuteres videre.»⁹⁷ Dermed skulle man forvente at dette ble diskutert videre, slik at man hadde klare prinsipper for den nye oversettelsen. Til tross for erklæringens foreløpige karakter og hypotetiske form ser det aldri ut til at dette skjedde.⁹⁸

Hvilken faktisk betydning fikk så erklæringen for arbeidet som ledet frem til kirkebibelen NO78? At hensynet til erklæringen først og fremst var viktig i starten, er beskrevet utførlig av Magne Sæbø i tidligere publikasjoner.⁹⁹ I samtale forteller han også at «etter som arbeidet skred frem, fikk den [prinsipperklæringen] i grunnen mindre og mindre å si, for vi så hvordan tingene skulle være underveis.»¹⁰⁰ Tilsvarende er bekreftet i samtaler med Ole Øverland Gjerde, som var i Bibelselskapet i to perioder, og som opplevde utviklingen i arbeidet.¹⁰¹ Også Bjørn Sandvik, som kom inn i 1970, gir en tilsvarende beskrivelse på spørsmål om hvilken betydning prinsipperklæringen fikk for NO78:

Ja, den lå vel sånn i lufta. Sånn som jeg opplevde det, og jeg kom jo inn i 1970, så kan jeg ikke erindre at vi brydde oss noe særlig om den, for [Bibelselskapets generalsekretær] Mathisen var jo tøff og sendte oss på kurs innenfor United Bible Society. [...] Martin Synnes og jeg ble sendt til kurs i Halle i Øst-Tyskland, hvor vi hadde Eugene A. Nida som foreleser. Johannes Ulltveit-Moe, som hadde begynt med synoptikerne et par år før jeg kom, han hadde også vært på et tilsvarende kurs. Så jeg tror vi kan si det slik at den erklæringen var så generell at den kokte vel bort, og vi måtte ta avgjørelser uavhengig av det.¹⁰²

97 Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 152.

98 Jf. også Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 14. Bjørn Sandvik (telefonsamtale 1.10.13) og Ole Øverland Gjerde (telefonsamtale 23.10.13), oversettere på henholdsvis NT- og GT-siden, bekrefter også at det aldri ble arbeidet videre med denne erklæringen.

99 Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 19.

100 Telefonsamtale 27.11.13.

101 Telefonsamtale 23.10.13.

102 Telefonsamtale 1.10.13. Sandviks ord om at prinsippene var så generelle, ligner hans ord om prinsipperklæringen i et skriv til landsstyremøtet 20.3.1972: «Det må understrekes at disse prinsippene bærer tydelig preg av at de er skrevet før en kom ordentlig i gang med oversettelsesarbeidet. Under «ad. punkt 1» s. 152f. i særtrykket, lar en f.eks. spørsmålet om revisjon av NO og/eller ny-oversettelse stå åpent. Dette er etter mitt skjønn et punkt som ofte oversees. Når en senere har tatt standpunkt for ny-oversettelse, må det være klart at det får konsekvenser for en del av punktene i «prinsippene.» RA, PA-1345/D0004.

Ovenfor knytter Sandvik nedtoningen av prinsipperklæringen sammen med det faktum at de ble kurset i Nidas oversettelsesmetode. I flere samtaler har Sandvik fremhevet flere trekk ved Nidas oversettelsesmetode. Prinsipperklæringen ble aldri nevnt videre, med mindre jeg spurte om den. Ole Øverland Gjerde viser utelukkende til Nida på spørsmål om hvilke prinsipper de forholdt seg til da de oversatte.¹⁰³

Fokuset på Nidas oversettelsesprogram må også ses i sammenheng med hans besøk hos Bibelselskapet i 1967, som ser ut til å ha gitt arbeidet en ny vending. 1968 ble et forløsende år for oversettelsesarbeidet, og det skjøt særlig fart fra dette året og fremover etter flere effektiviseringstiltak fra Mathisen. Sæbø nevner at det var først i 1968 «det kunne tales om et skikkelig oversettermiljø i Bibelselskapet», og nevner også Nidas besøk i samme sammenheng.¹⁰⁴ Mathisen skrev til Nida (11.12.67) etter hans besøk: «We got so much more out of your visit than we dared to hope for. [...] You were able to focus our problems in a better way than we have been able to do and you gave us also some additional headache.»¹⁰⁵ Nida sendte også flere bøker om bibeloversettelsesteori i etterkant av sitt besøk. 30. oktober 1968 gjorde Mathisen Nida og Tabers bok *The Theory and Practice of Translation*¹⁰⁶ til obligatorisk lesning for oversetterne.¹⁰⁷ Fra dette tidspunkt kan det virke som at Nidas oversettelsesteori satte den generelle og vage prinsipperklæringen i skyggen.

Konsekvensene av denne vendingen var flere. For det første førte det til at forholdet til NO04/30 (og dermed til bibeltradisjonen) ble sveket. Kontinuiteten med NO04/30 var gjennomgående fremhevet som et avgjørende prinsipp i prinsipperklæringen.¹⁰⁸ Sæbø erkjenner også at «når man sammenligner 1978/85-utgaven med prinsippene fra 1956, vil

103 Telefonsamtale 23.10.13.

104 Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 15.

105 BS, 008/3-4-3.

106 Eugene A. Nida og Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*. Helps for Translators 8. (London: United Bible Societies, 1969).

107 BS, 083/6-6-3-1.

108 Det første som slår en når en leser den publiserte innstillingen, er hvor ofte kontinuiteten med 1930-oversettelsen fremmes som et avgjørende prinsipp. Prinsipperklæringen tar likevel mange store steg bort fra 1904/30-oversettelsen på flere hold: både når det gjelder oversettelsesmetode og ikke minst på det tekstkritiske området. Selv om man går inn for nyskapning, blir dette holdt klart «i tøylene» av bibeltradisjonen fra NO04/30. Som det ofte er i arbeidet med nye bibeloversettelser, er det også her en klar spenning mellom nyskapning og bibeltradisjon.

man med større eller mindre rett kunne konstatere at kontinuiteten med 1930/38-oversettelsen er noe svakere enn forutsatt – eller forventet». ¹⁰⁹ Når det gjelder årsaken til dette, peker Sæbø på at det delvis kunne forklares ved at prinsippene var vage, men at et annet forhold utvilsomt var mer avgjørende, og det var fremveksten av Eugene Nidas oversettelsesprogram. ¹¹⁰ Selv om prinsipperklæringen hovedsakelig gikk inn for en idiomatisk oversettelsesmetode, var Nidas teori utvilsomt mer rendyrket i sin form. ¹¹¹ Prinsipperklæringen hadde blant annet foreskrevet en konkordant oversettelse av bestemte deler av Bibelen: «§ 2. *I de sentrale ting kan tekstens mening og budskap bare uttrykkes med Bibelens egne ord*», og særlig

begreper som har teologisk og religiøs gehalt som er uttrykk for bibelsk forståelse av Gud, verden og mennesket i deres innbyrdes forhold, og som er bærere av rikt assosiasjonsinnhold, kan ikke uten vesentlig tap erstattes av andre; for deres vedkommende bør derfor en konkordant metode tilstrebnes. ¹¹²

Sandvik og Gjerde forteller at man gikk bort fra dette og andre tilsvarende prinsipper som foreskrev en konkordant oversettelsesmetode. ¹¹³

109 Magne Sæbø, «En bro fra liv til liv»: Om den norske bibeloversettelses bakgrunn og særpreg», i Ivar Asheim et al. (red.), *Det levende ordet: Festskrift til professor, dr.theol. Åge Holter 19. januar 1989* (Oslo: Universitetsforlaget, 1989), 10. Jf. også Magne Sæbø, «The Norwegian Bible Translation of 1978/85: What Have We Learned?», *BT* 39, nr. 3 (1989): 315; «[T]he relationship between the Principles of 1956 and the final translation of 1978/85 is problematic. The continuity which the new translation was supposed to have with the Bible of 1930/38 is not as strong as one might have been expected.» Dagfinn Rian, oversetter for GT, bekrefter også at «kontinuiteten med de reviderte oversettelsene av 1930 og 1938 er nok blitt mindre enn prinsippene av 1956 hadde forutsatt. Dette skyldes ingen bevisst sabotasje, men snarere det forhold at en rekke problemstillinger blir tydeligere og må avklares på nytt under det praktiske arbeidet med bibelteksten. En var nok underveis, på alle nivåer i Bibelselskapet, klar over at en på enkelte punkter beveget seg et stykke bort fra prinsippene.» Rian, «Norske bibeloversettelser», 30.

110 Jf. Sæbø, «En bro fra liv til liv», 10–11.

111 Denne rendyrkede idiomatiske metoden har utvilsomt også spilt inn for kontinuiteten med 1930-oversettelsen. En naturlig følge dersom man tar sikte på å lage en meningsoversettelse er, som prinsipperklæringen selv bekrefter, at «kravene til omhyggelig eksegesi av grunnteksten øker i samme grad som man tar sikte på «meningsoversettelse»». Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 166.

112 *Ibid.*, 167.

113 Sandvik (telefonsamtale 1.10.13); Gjerde (telefonsamtale 9.1.14). Blant annet understrekes det i prinsipperklæringen at «ved «kjernesteder, kjente og religiøs og teologisk viktige tekster bør eksegetiske endringer innskrenkes til det strengt nødvendige, mens man må kunne stå friere ved gjengivelsen av rent episke stykker o.l.». Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 166. Gjerde forteller at man til slutt gikk bort ifra dette prinsippet: «Me

Som vi skal se, var det også flere motsetninger mellom prinsipperklæringen og Nidas oversettelsesprogram, ikke minst på følgende punkt:

[B]ruken av parafraaserende omskrivning [bør] i egentlig forstand mest mulig unngås, likeså tilføyelse av klargjørende ord. [...] Det må gjelde som en almen regel at oversettelsen ikke skal være klarere enn grunnteksten var for sin tids lesere. (Her sees da bort fra steder hvor grunnteksten er korrupt). At oversettelsen av et vers er tvetydig og gir rom for to eller flere forståelser, er ingen feil, såsant det samme gjelder grunnteksten, men tvert om det riktige når det kan gjennomføres på en naturlig måte.¹¹⁴

Motsetningen til Nida er stor. Prinsipperklæringen forutsetter også her en langt mer moderat bruk av det idiomatiske prinsippet enn Nidas oversettelsesprogram. Prinsipperklæringen viser gjennomgående en langt mer fremmedgjørende oversettelsesstrategi enn Nidas program, der den hjemliggjørende strategien dominerer totalt.

Det mest presise å si om forholdet mellom de to strategiene er nok at Nidas oversettelsesteori *avløste* prinsipperklæringen som den viktigste veiledningen til det faktiske arbeidet, uten at prinsipperklæringen ble skjøvet helt til side, fordi det tross alt var flere berøringspunkter mellom dem.

Øversettelsesmetode

I de opprinnelige retningslinjene for NO78 (prinsipperklæringen) ble det presisert at «oversettelsen skal være nøyaktig; men den nøyaktighet som skal tilstrebcs, er i første rekke en nøyaktig gjengivelse av tekstens mening og budskap».¹¹⁵ Det punktet skulle bli betydelig mer systematisert da man begynte å forholde seg til Eugene Nidas oversettelsesprogram. Flere av oversetterne hadde vært på kurs med Nida i Tyskland i august 1968. Nidas bok *The Theory and Practice of Translation*, som ble gjort til obligatorisk lesning for oversetterne, var en naturlig fortsettelse av Nidas tidligere

fann ut at me kunne ikkje drive ein måte omsetjing av nokre kjerneord, og så ei anna omsetjing av resten. [...] Så me gjekk til ein viss grad bort ifrå prinsippet som vart utarbeida og over til vanlig omsetting. Så også kjerneorda vart omsette moderne.» Telefonsamtale 9.1.14.

114 Ibid., 168.

115 Ibid., 166.

bok *Toward a Science of Translating*.¹¹⁶ Nida arbeidet for The American Bible Society og bygget her på sin erfaring fra feltarbeid i Latin-Amerika, Asia og Afrika, men boken bygget også på innsikter fra lingvistikk, antropologi og psykologi. I boken *The Theory and Practice of Translation* lanserer Nida og Taber «a new concept of translating», og skiller mellom «the old focus» og «the new focus»:

The older focus in translating was the form of the message, and translators took particular delight in being able to reproduce stylistic specialties, e.g. rhythms, rhymes, plays on words, chiasmus, parallelism, and unusual grammatical structures. The new focus, however, has shifted from the form of the message to the response of the receptor. Therefore, what one must determine is the response of the receptor to the translated message. This response must then be compared with the way in which the original receptors presumably reacted to the message when it was given in its original setting.¹¹⁷

Her er det sterkt fokus på mottakeren («the receptor»), og dermed også på mottakerspråket. Ikke minst viser det den pragmatiske siden i denne teorien, der vekten ligger på språkets *virkning* på mottakeren. Et kritisk spørsmål er om man kan vite hvordan de opprinnelige tilhørerne «antakelig» hadde reagert på budskapet. Ikke minst åpnes det for subjektive og kontekstuelle betingede vurderinger i oversetterens hender. Vil ikke moderne og antikke lesere sannsynligvis reagere forskjellig på ett og samme budskap?¹¹⁸ J. B. Phillips engelske oversettelse har tatt Nidas prinsipper ut i praksis, noe Nida applauderer: «In Romans 16:16 he quite naturally translates «greet one another with a holy kiss» as «give one another a hearty handshake all around.»¹¹⁹ Eksempelet viser hvor fri gjengivelsen kunne bli. Her mister man for øvrig aspektet med at et «hellig kyss» sannsynligvis var en symbolsk del av nattverdhandlingen.¹²⁰ Eksempelet

116 Nida og Taber, *The Theory and Practice of Translation*, vii.

117 Ibid., 1.

118 Aschim betviler også vitenskapeligheten på dette punktet i Nidas teori. Aschim, *Bibelen* 3.0, 259. Se for øvrig Kirsten Hartvigsens studie, som berører denne tematikken: Kirsten Marie Hartvigsen, *Prepare the Way of the Lord: Towards a Cognitive Poetic Analysis of Audience Involvement with Characters and Events in the Markan World* (Berlin: Walter de Gruyter, 2012).

119 Nida, *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* (Leiden: Brill, 1964), 160.

120 Jf. også 1 *Apol.* 65,2.

illustrerer også den hjemliggjørende dominansen i Nidas teori, ved at det fremmedgjørende elementet «hellig kyss» erstattes med referanse til en praksis («handshake») som er vanlig i den vestlige mottakerkulturen.

Nidas oversettelsesmetode kalles ofte «dynamisk ekvivalens», noe som kan knyttes til hans normative definisjon av oversettelse: «Translating consists in reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source-language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style.»¹²¹ Oversettelsen skal reprodusere den nærmeste naturlige ekvivalenten, et likeverdige ord eller uttrykk som har samme mening og virkning i mottakerspråket og mottakerkulturen.¹²² For å bevare tekstens mening må budskapets form endres: «To preserve the content of the message the form must be changed.»¹²³ Stil er likevel viktig for Nida, men mening er viktigere.¹²⁴ Hovedprioriteten for oversettelsen er at mottakeren forstår budskapet tydelig. Spørsmålet «Er dette en riktig oversettelse?» må, ifølge Nida

be answered in terms of another question, namely: For whom? Correctness must be determined by the extent to which the average reader for which a translation is intended will be likely to understand it correctly. [...] In other words, we are not content merely to translate so that the average receptor is likely to understand the message; rather we aim to make certain that such a person is very unlikely to misunderstand it.¹²⁵

Utsagnet forutsetter at man kan finne en klar og entydig mening i teksten. Når dette da skal overføres til mottakerspråket, er det særdeles viktig at mottakeren forstår budskapet «riktig» og ikke «misforstår» det. Kritikken mot Nidas teori har vært at «mening» er hentet fra en tradisjonell

121 Nida og Taber, *The Theory and Practice of Translation*, 12.

122 Nida advarer mot å finne ekvivalenter, likeverdige ord, som bygger på en kulturell reproduksjon og nedvurdering av kulturelle perspektivet i Bibelen, f.eks. der «demon-possessed» blir oversatt som «mentally distressed». *Ibid.*, 13.

123 *Ibid.*, 5.

124 «Though style is secondary to content, it is nevertheless important. One should not translate poetry as though it were prose, nor expository material as though it were straight narrative. For example, the fast-moving, brisk style of Mark is quite different from the much more polished and structured style of Luke.» *Ibid.*, 13.

125 *Ibid.*, 1.

kristen dogmatikk, som blir det styrende prinsippet («troens regel»)¹²⁶ som gir det korrekte meningsinnholdet. Rett forståelse og misforståelse (jf. sitatet ovenfor) blir dermed definert gjennom kristendommens kanoniserte dogmatikk.¹²⁷

En viktig forutsetning for Nidas teori er at de bibelske forfatterne forventet å bli forstått: «If we assume that the writers of the Bible expected to be understood, we should also assume that they intended one meaning and not several.»¹²⁸ Nida erkjenner riktignok at en setning med hensikt kan være tvetydig, og anbefaler da at oversetteren velger én mening og plasserer alternativet eller alternativene i en note.¹²⁹ Spørsmålet er likevel om Nidas anmodninger om å unngå misforståelse kan føre til at oversetteren visker ut tekstens tvetydighet. Sitatet ovenfor er også illustrerende for hans tenkemåte. Utsagnet forutsetter at oversetteren velger én eksplisitt fortolkning av tekstens tvetydighet *som oversettelse*, og plasserer en alternativ tolkning i fotnoten. Det ser aldri ut til å være noe alternativ for Nida å velge en tvetydig formulering *som oversettelse*, så den kan gi opphav til flere fortolkninger.

Paratekst

Det at Bibelselskapet var medlem av United Bible Societies, innebar en del forpliktelser i forbindelse med paratekstens profil. Da UBS ble opprett i 1946, ble den økumeniske profilen til det tidligere dominerende britiske bibelselskapet (British and Foreign Bible Society, heretter BFBS) videreført, og dette gjaldt også for bruk av paratekst. Regelen var her at alle bibelutgaver skulle være uten noter og kommentarer – «without notes

126 «Troens regel» kan beskrives som «the sum of the truth about God, man, and the world, a sum that can be expressed in different ways, but that nevertheless is ever the same and that was passed on by the apostles to the Church». John Kaufman, «Becoming Divine, Becoming Human: Deification Themes in Irenaeus of Lyons» (Oslo: MF Norwegian School of Theology, 2009), 66.

127 Kritikken kommer særlig fra Venuti: «Nida's concept of dynamic equivalence in Bible translation goes hand in hand with an evangelical zeal that seeks to impose on English-language readers a specific dialect of English as well as a distinctly Christian understanding of the Bible». Venuti, *The Translator's Invisibility*, 23.

128 Nida og Taber, *The Theory and Practice of Translation*, 7.

129 Se *ibid.*, 7–8.

and comments».¹³⁰ Hensikten med dette prinsippet var å tjene bibelselskap globalt, samtidig som det ville forhindre dogmatiske kontroverser, som lett kunne oppstå rundt konfesjonelle kommentarer i bibelutgavene.¹³¹ Striden om de konfesjonelle notene i UO demonstrerer nettopp dette, da Bibelselskapet brøt retningslinjene de var forpliktet på gjennom UBS, og presiserte et luthersk dåpssyn i parateksten.¹³² Bibelselskapet høstet også mye kritikk for parateksten i Utvalg66,¹³³ noe som kan ha skapt en sterkere bevissthet om det potensielt problematiske aspektet ved parateksten. Dette gjorde at man utarbeidet tydelige retningslinjer for notene i NO78, der det blant annet heter at notene «skal være så korte som mulig», og at de «skal søke å unngå å nevne, og ikke inneholde, dogmatiske tolkninger eller andre kontroversielle spørsmål».¹³⁴ Også når det gjaldt kryssreferansene, var det en bevissthet om at de ikke måtte være av dogmatisk karakter.¹³⁵ Det er ikke mulig å spore noen klare retningslinjer for overskriftene, men Sandvik forteller at de «prøvde å finne et hovedord i tekstavsnittet som vi så kunne «flytte opp» og bruke som overskrift. Overskriftene skulle ikke inneholde fortolkning eller tilleggs-komponenter, men gjerne nye, upåaktede enkeltheter. Eksempler: Luk 8,1: «Kvinner som fulgte Jesus»; Luk 9,51: «Jesus og samaritanene»; Rom 6,12: «I tjeneste for Gud»».¹³⁶

På grunn av kontroversene fra Ungdomsoversettelsen var bevisstheten om det kontroversielle aspektet ved notene og krysshenvisningene tydelig til stede i retningslinjene for NO78. Ungdomsoversettelsens overskrifter ble i mindre grad i mindre grad problematisert enn notene og krysshenvisningene. Dette kan være en forklaring på hvorfor det ikke er mulig å finne noen retningslinjer for dem i utarbeidelsen av NO78.¹³⁷

130 Bøe og Holmås ser ikke ut til å ha kjennskap til disse prinsippene når de beskriver «noter og utstyr» i NO78. Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 154–55.

131 David G. Burke, «Text and Context», *UBS Bulletin* nr. 194/195 (2002): 299–332.

132 Beckmann, «Noter til gjenfødelse», 391–415.

133 Se f.eks. Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 138–43.

134 BS, 082/6-6-1-1.

135 Dette kommer frem i et skriv der man drøftet de endelige kryssreferansene for NO78: «Noen av henvisningene som NT/85 har overtatt fra Ungdomsoversettelsen og som er av utpreget eksegetisk/dogmatisk karakter, er ikke tatt med.» BS, 014/4-1-8-1.

136 Korrespondanse 9.9.16.

137 Man kan likevel regne med at de forholdt seg til Robert G. Bratcher, *Section Headings and Reference System for the Bible. Part 1: Section Headings for the Old Testament. Part 2: Section Headings*

Forbudet mot kapittelsummarier kom i 1956.¹³⁸ Overskrifter var nytt fra og med Ungdomsoversettelsen, og NO78 videreførte mange av overskriftene herfra.

Andre prinsipper og hensyn

Et annet viktig hensyn var at den nye oversettelsen skulle sikre at «bibeloversettelsen skal ha et slikt stilpreg at den egner seg til å bli lest høyt, og også til å bli lest høyt i gudstjenesten».¹³⁹ Det var også personalunion mellom Den norske kirkes liturgikommisjon og Bibelselskapet, da formannen i landsstyret (Oslo-biskop) var formann i Liturgikommisjonen. Oversetter Sandvik fungerte også som sekretær i Liturgikommisjonen. Båndene mellom Bibelselskapet og Den norske kirke var derfor nære, og Bibelselskapet måtte særlig ta hensyn til liturgiske tekster. Som vi skal se, blir dette særlig aktuelt i oversettelsen av ordet *monogenēs*, som i NO04/30 ble oversatt til «enbåren».

Forholdet til virkningshistorien

På spørsmålet om man oversatte tekstene i GT ut fra deres historiske opprinnelige kontekst, og/eller om man tok hensyn til tekstenes virkningshistorie og «kirkens lære om Kristus», svarer Magne Sæbø, som ledet oversettelsesutvalget i GT i NO78, følgende:

Oversettelsesarbeidet i Bibelselskapet på 50-, 60- og 70-tallet ble strengt gjennomført ut fra den hebraiske resp. greske grunnteksten i sin historisk best belagte form og ikke i lys av disse teksters senere virkningshistorie, det vil si at oversettelsen skjedde på grunnlag av de vitenskapelige tekstutgavene fra Bibelselskapet i Stuttgart (Biblia Hebraica, 3.utg. ved Kittel, senere Stuttgartensia,

for the New Testament. Part 3: Short Bible Reference System, Helps for Translators 4 (London: United Bible Societies, 1961). Bratchers bok er nevnt i retningslinjene for noter og krysshenvisninger, og det er naturlig å tenke seg at Bibelselskapet også forholdt seg til den aktuelle utgivelsen fra UBS, organisasjonen som Bibelselskapet var en del av.

¹³⁸ Burke, «Text and Context», 305.

¹³⁹ Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 169.

henholdsvis *Novum Testamentum Graece*, med deres respektive teksthistoriske noter, bl.a. med henvisninger til *Septuaginta* for GTs vedkommende).

Dette betyr at man generelt (i Utvalg av GT og for NO 78's vedkommende) ikke oversatte GT i lys av NT (og/eller senere vitnesbyrd, enn si den senere «kirkens lære om Kristus»), men ut fra dets egen historiske kontekst. Det kom imidlertid ett tilfelle i den nevnte retning (særlig ved Landsstyrets avsluttende behandling), og det gjaldt to tekststeder, som en art «signalsteder», nemlig Jes 7,14 og Matt 1,23 som siterer Jes-stedet. Problemet er imidlertid at Matt 1,23, med *parthenos* i sitt direkte sitat fra Jes 7, gjengir LXXs form av Jes 7,14 som, ulik andre gamle greske vitner, nettopp har *parthenos* som uttrykker kvinnens virginitet, mens Jes-stedets hebr. grunntekst sier *almah* som både kan bety ung kvinne, nøytralt, og jomfru (som NO 30 har) og gift kvinne (jfr. note til Jes 7,14 i NO 78 [...]) Med denne tilnærmingen av en flertydig GT-tekst til NTs ordlyd i GT-sitatet i Matt 1,23 kan man vel si at NO 78 indirekte, via NT, uttrykker en viss tilnærming til «kirkens lære om Kristus».¹⁴⁰

Med nevnte unntak mener altså Sæbø at tekstene ble oversatt i lys av sin egen historiske kontekst. Dagfinn Rian, på den annen side, husker ingen konkret debatt om relasjonen til det historiske, men forteller at de «ønsket å oversette tekstene på historiske premisser, samtidig som vi jo holdt oss til en oversettelsesteori som var preget av kommunikasjons-teorien (Nida)».¹⁴¹ Rian mener relasjonen til den historiske konteksten «burde vært gjort tydelig rede for».¹⁴² I og med at den historiske arbeidsmåten dominerte bibelvitenskapen på denne tiden, kan dette ha vært det naturlige utgangspunktet for oversetterne. På denne måten kan det ha vært en selvfølge for dem at tekstene skulle oversettes ut fra sin historiske kontekst, uten at det nødvendigvis ble ropt høyt fra hustakene, men at det mer lå som et underliggende premiss for hele arbeidet. Bjørn Sandvik gir et svar som drar i denne retningen: «Spørsmålsstillingen var egentlig ikke aktuell, så vidt jeg husker. Selvsagt skulle tekstene forstås historisk, Paulus ut fra Paulus, Johannes ut fra Johannes.»¹⁴³

140 Korrespondanse 27.1.14.

141 Korrespondanse 21.9.16.

142 Korrespondanse 21.9.16.

143 Korrespondanse 21.9.16.

Samtidig var oversetterne klar over at de ikke skulle lage en oversettelse lik Mowinckels vitenskapelige utgave. De måtte forholde seg til den norske bibeltradisjonen. Prinsipperklæringen bandt dem tydelig til dette. Men konsekvensen av å følge Nidas program var at bibeltradisjonen ville bli svekket. Oversettelsesmetoden la for øvrig opp til at man ville komme i kontakt med konfesjonelle spørsmål.¹⁴⁴ Kritikken mot GT-oversettelsen i NO78, og særlig fra miljøet rundt Norsk Bibel, var likevel at GT-oversettelsen var for lite konfesjonelt kristen. Aktørene brukte selvsagt andre ord, og kalte det «brudd på bibeltradisjonen».¹⁴⁵ For GTs vedkommende gikk kritikken særlig på «tapte messianske profetier», som de selv forstod som Kristus-profetier i GT.¹⁴⁶ Endringene i NO78 ble reversert i NB88, som lå så nær NO04/30 at det ble stilt spørsmål ved hvorvidt Norsk Bibel ville komme i konflikt med copyright-reglene til NO04/30.¹⁴⁷ Kritikken mot NB88 berører derfor indirekte NO04/30, selv om NB88 delvis også gikk andre veier. Magnar Kartveit hevder at NB88 «legg inn ein viss teologi i tekstane som mange stader er framand for grunnteksta».¹⁴⁸ Dersom Kartveit har rett, betyr det altså at den konkordante NB88 (og indirekte NO04/30) legger konfesjonelt betingede føringer i oversettelsen av GT. Det er et eksempel på at det ikke ligger noen automatikk i at et konkordant oversettelsesprinsipp gir en oversettelse som er nær grunnteksten. Det er heller ingen automatikk i at idiomatisk oversettelsesmetode vil gi en konfesjonelt oppbyggelig lesning. Det at man i GT-oversettelsen av NO78 unngikk å følge en del av føringene fra NO04/30, tilsier at oversetterne må ha hatt et relativt bevisst forhold til tekstens opphavssituasjon, og at det var den som skulle være styrende for oversettelsen.

Sandvik forteller også at det var opphavssituasjonen som skulle være styrende for oversettelsesarbeidet. I debatten om det greske ordet *monogenēs* kan man også utlede et prinsipp om at det er opprinnelsessituasjonen som skal være styrende. Dette finner man både i Aalens og Sandviks argumentasjon (se s. 297–304).

144 Jf. Ulltveit-Moe (s. 33) og kritikken fra Venuti, *The Translator's Invisibility*, 89.

145 Se debatten rundt Norsk Bibel 88 i Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 164–67.

146 Jf. kapitlet «Tapte messianske profetier», i Thoralf Gilbrant, *Hva er skjedd med Bibelen?* (Oslo: Rex, 1994), 114–84 (kap. 5).

147 Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 166.

148 Magnar Kartveit, «Mål og makt i Norsk Bibel», *Mål og makt* 25, nr. 3 (1995): 6–17.

Men hva er egentlig relasjonen mellom en historisk mening og kirkes tradisjon og dens trosbekjennelser? Her er det relevant å presisere at Aalen tidligere hadde vært klar på at han ønsket en bibel som var utlagt og fortolket. Som vi så ovenfor, ønsket Aalen her å følge Luther:

Uten en fortolket Bibel havner vi i en slags «fellesnevner» for de forskjellige konfesjoner [...] Det Luther og den lutherske reformasjon ville, var en gjenoppdagelse av Skriftens innhold, et innhold som ikke kan uttrykkes annerledes enn i konfesjonenes form. Å gi menneskene Bibelen, er ikke å gi dem en nøytral bibelbok, men å gi dem en åpen, forstått Bibel.¹⁴⁹

I sitatet ovenfor ser «gjenoppdagelsen av Skriftens innhold» ut til å være ensbetydende med «bekjennelsen», nettopp siden Skriftens innhold, ifølge Aalen, «ikke kan uttrykkes annerledes enn i konfesjonenes form». Dermed: Skriftens innhold harmonerer med bekjennelsen.¹⁵⁰ Ut fra sitatet virker det også tydelig at Aalen ønsket at det konfesjonelle skulle spille inn i arbeidet med bibeloversettelse. I arbeidet med prinsipplæringen var han tydelig på at han ønsket en (luthersk-)konfesjonell oversettelse.¹⁵¹ I debatten om Ungdomsoversettelsen demonstrerte Aalen at han stod for en videre forståelse av begrepet «Skriften alene» enn hva enkelte av hans lutherske kritikere gjorde.¹⁵² For ham betydde ikke «Skriften alene» «Bibelen alene». Tvert imot la Aalen vekt på den lutherske tradisjonen og det han kaller «bekjennelsen». «Bekjennelsen» kan ikke her bety annet enn Den norske kirkes fem bekjennesskrifter,

149 Sverre Aalen, «Finnes det en konfesjonsløs bibellesning?» *Prismet* (1962): 263–67, 267.

150 Denne tankegangen er også tydelig i hans implisitte polemikk mot katolisismen, der han hevder at de lærer ting som er «i strid med Skriften», selv om «den katolske kirke aldeles ikke er seg bevisst å lære noe som er i strid med Skriften». Implisitt ligger det da at lutherdommen ikke er i strid med Skriften. Det er for øvrig utenkelig at Aalen så for seg at kristologien i bekjennelsene, som lutherdommen har felles med katolisismen og de andre store konfesjonene, skulle være i strid med Skriften. *Ibid.*, 264.

151 Feks. i møtet i prinsippkomitéen 6.5.1955: «I tilknytning til Berggravs eksempel på en uheldig konkordant oversettelse: ekklesia (N. T. riksmål) mente han [Aalen] at den lutherske tradisjon måtte få lov til å spille inn (congregatio), her som i visse andre tilfeller.» Olaf Moe og Eivind Berggrav hadde riktignok innsigelser til dette. BS, 001/1-2; jf. også Aalen, «Finnes det en konfesjonsløs bibellesning?», 267: «Det Luther og den lutherske reformasjon ville, var en gjenoppdagelse av Skriftens innhold, et innhold som ikke kan uttrykkes annerledes enn i konfesjonenes form. Å gi menneskene Bibelen, er ikke å gi dem en nøytral bibelbok, men å gi dem en åpen, forstått Bibel.»

152 Se særlig *ibid.*

hvorav den apostoliske, nikenske og athanasianske relaterer seg direkte til kristologien. Tradisjonen vil derfor kunne spille inn, i tråd med Aalens ønske. Kombinasjonen av Nidas meningsoversettelse og Aalens tanker kan ha ført til at «bekjennelsen», og her Den norske kirkes lære, ville få nedslag i oversettelsen – som «tekstens mening». Ut fra dette perspektivet ville dette antakelig også bli ansett som den «historiske» meningen, ettersom bekjennelsen anses å være i harmoni med den historiske (intenderte) meningen.

Aalens profilerte kristologi

Aalen hadde sterk innflytelse på utformingen av kristologien gjennom rollen som OU-formann. Han hadde selv profilert seg på en kristologisk teori som han kalte en «jahvistisk kristologi».¹⁵³ Aalens kristologi relaterer seg direkte til spørsmålet om den kristologiske virkningshistorien, ettersom hans teori direkte understøtter kirkens kristologi og ender opp med samme resultat, selv om premissene er noe annerledes enn i de kristologiske debattene i det fjerde og femte århundret. Det er vanskelig å se for seg at Aalen anså sin kristologiske teori som noe annet enn tekstens historiske mening.

Aalen mente at svaret på kristologien i Det nye testamente lå i Jesu selvbevissthet: «Jesu selvbevissthet åpner seg for oss når vi blir klar over at han tillegger seg selv predikater og funksjoner som i G.T. er tillagt og forbeholdt Gud selv. Modellen for hans selv- og kallsbevissthet er Guds rolle og funksjoner i G.T.»¹⁵⁴ I tråd med denne forståelsen kalles Aalens kristologi også «den jahvistiske analogi», siden den særlig bygger på analogien med Gud «i G.T.» som rammeverket for å forstå kristologien i Det nye testamente. Bjørn Sandvik, som altså oversatte NT, ser ut til å mene at det var konsensus om denne teorien i oversettergruppen. På spørsmål

153 Sverre Aalen, «Jesu kristologiske selvbevissthet: Et utkast til 'jahvistisk kristologi'», *TTK* 40, nr. 1 (1969): 1–18. Også publisert i Sverre Aalen, *Guds sønn og Guds rike: Nytestamentlige studier* (Oslo: Universitetsforlaget, 1973), 271–88.

154 Aalen, «Jesu kristologiske selvbevissthet», i Sverre Aalen (red.), *Guds sønn og Guds rike*, 272 (uth. i orig.).

om han kan «huske om kristologi eller dogmatiske spørsmål noen gang ble diskutert overheadet», svarer Sandvik:

- BS: Nei, egentlig ikke. Men dette med den jahvistiske analogi lå nok under fordi at vi alle var enige. Jeg kan ikke huske at vi hadde noen egentlig, det du spør om, en kristologisk gjennomgang, eller «hva gjør vi nå» for å bevare det sånn. Jeg tror det lå i lufta.
- MB: Tror du dere hadde samme kristologi?
- BS: Ja, så absolutt.¹⁵⁵

Svaret er særlig relevant for definisjonen av ideologi som «underforståtte antakelser, tros- og verdisystemer» som deles kollektivt av sosiale grupper. Sandviks svar tyder på at oversetterne som kollektiv delte både den jahvistiske kristologien og den kirkelige kristologien. Sandvik husker også flere tilfeller da de merket Aalens kristologiske forståelse: «Vi følte nok det at på visse punkter så hadde han klart for seg at «her må vi være klar over at det er en høy selvbevissthet som slår ut, jahvistisk».»¹⁵⁶

Spørsmålet om virkningshistorie blir ytterligere berørt under neste punkt, med konkrete eksempler som indirekte sier noe om hvordan man forholder seg til den kristologiske virkningshistorien.

Målgruppe

Begrepet «kirkebibelen» er totalt innarbeidet i arkivmaterialet. NO78 var først og fremst tenkt som en bruksbibel for Den norske kirke. I Nidas oversettelsesprogram er det nær sammenheng mellom utformingen av oversettelsen og den intenderte leseren. Spørsmålet Er dette en riktig oversettelse? må, ifølge Nida, besvares med et annet spørsmål: For hvem er dette er riktig oversettelse? Selv om oversetterne var klar over mandatet om å lage en oversettelse til bruk i Den norske kirke, kan dette fokuset i Nidas program ha skapt et ekstra fokus på hvilke føringer dette kan legge for selve utformingen av teksten. Dette var delvis berørt i retninglinjene, som var klare på at oversettelsen skulle kunne leses høyt

¹⁵⁵ Intervju 17.10.13.

¹⁵⁶ Telefonsamtale 23.8.13.

i gudstjenestesammenheng. Disse føringene gikk også ut over det rent teoretiske. Bibelselskapets landsstyre bestod i denne perioden av Den norske kirkes biskoper. Samtidig var det også et nært samarbeid mellom Liturgikommisjonen og Bibelselskapet. Dette nære båndet tilsa at Bibelselskapet ikke kunne formulere bibelteksten uten å tenke på liturgien. Med hva med en teologisk tilpasning til mottakernes teologi(er)? Nidas program berører ikke teologi eksplisitt. Det ligger likevel implisitt i hele hans oversettelsesteori, som både NT-oversetter Ulltveit-Moe og Venuti har påpekt (s. 33, 60).

Hensynet til mottakelse tas eksplisitt opp i en korrespondanse mellom Jervell og Mathisen fra 1972. Jervell har her fått moralske kvaler med denne tilpasningen:

Enkelte moralske anfektelser får jeg også med tanke på oversettelsen. Jeg respekterer den av biskopene som sa til meg at han under oversettelsen hele tiden måtte tenke på hva kristenheten ville ha og kunne tåle. Verre er det med dem som later som om det ikke er slik. Altså: alt fusket i vårt arbeide. Men det får vi gå i graven med og håpe at Gud tilgir.¹⁵⁷

Det virket rimelig å tolke «alt fusket i vårt arbeide» som uvitenskapelige hensyn, som Bibelselskapet tydeligvis har måttet forholde seg til i og med at de hadde et publikum med visse forventninger.¹⁵⁸ Dette aspektet viser at disse føringene var eksplisitt oppe i oversettelsesarbeidet, og at det intenderte publikum la enkelte føringer for oversettelsesarbeidet. Samtidig var det ellers også nok i Nidas oversettelsesteori om hjemliggjøring som kunne føre til at det utfordrende og problematiske i kildeteksten fort forsvant i oversettelsen.

Samtidig hadde Bibelselskapet fått føle på det teologiske klimaet i landet ved utgivelsen av Utvalg66, hvor mottakelsen mildt sagt var blandet.¹⁵⁹ I en oppsummering av kritikken for sentralstyret 16. mars 1968 skriver Mathisen blant annet dette om den eksegetiske kritikken:

¹⁵⁷ RA, PA-1345/D0006/0002.

¹⁵⁸ Med tanke på at det oppstod en «motbibel» i 1988, hadde Bibelselskapet åpenbart ikke tilpasset bibelteksten nok til «hva kristenheten ville ha og kunne tåle».

¹⁵⁹ Se bl.a. Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 139–43.

I 1967 og 1968 satte kritikken inn for alvor mot Utvalget, og den var som ventet både av språklig og teologisk karakter. [...] Det er særlig tre steder hvor en kan finne noe av en felles kritikk av oversettelsen, nemlig Salme 2,12, Salme 23,5 b og Jes. 7,14. Generelt sett finner en frykt for at de messianske utsagn avsvettes.¹⁶⁰

Her ser man altså en forventning fra publikumet om at oversettelsen skulle tilrettelegge for en messiansk, og dermed kristologisk, lesning av GT. Premisset er da at man særlig leser GT i lys av, og som et profetisk vitnesbyrd for, NT. Foruten de tre nevnte tekstene, var det særlig parateksten Bibelselskapet fikk kritikk for.¹⁶¹ Bibelselskapet mottok ikke bare kritikk i aviser og blader, men fikk også protestskriv fra en rekke kirkesamfunn og organisasjoner.¹⁶² Ifølge Bibelselskapet hadde «samtlige skriv og protester sin opprinnelse i Edvard Kjelles artikler»:

Hans anmeldelse [av Utvalg66] ble behandlet på H. K. F's [Handelsreisende og Forretningsmenns Kristelige Samfunns] landsmøte i februar 1967. Det resulterte i et skriv direkte til oss, med et P.S.: «Kopi av dette brev med følgeskriv samt Edvard Kjelles artikkel er sendt til hovedstyrene i de kristelige organisasjoner, frikirkelige samfunn og til endel enkeltpersoner.» Der hvor organisasjoner og samfunn ikke har svart, er det blitt purret på svar. Vi har altså å gjøre med en bevisst aksjon som ikke bare kritiserer, men ber om at den nye utgave må bli trukket tilbake.¹⁶³

Bibelselskapet trakk naturligvis ikke tilbake sin prøveoversettelse, men fikk føle på det teologiske klimaet i landet. Debatten understreker at Bibelselskapet stod under et visst teologisk press fra enkelte av sine

160 BS, 010/4-1-1-2.

161 Opplysninger i innledningene om opprinnelsen og historisiteten til Mosebøkene, Jesaja og Jona-boken ser også særlig ut til å ha provosert mange. I tillegg fikk Bibelselskapet kritikk for fotnotene i Utvalget, ikke minst for fotnoten til Jes 7,14: «*En ung kvinne*: det hebraiske ordet betegner en ung kvinne, gift eller ugift. Den greske oversettelse Septuaginta har «jomfru», og denne forståelsen ligger til grunn for Matt. 1,23.» Om det ikke var nok at Bibelselskapet nå hadde tatt bort «jomfru» i hovedteksten, så hadde de i tillegg skrevet i fotnoten at det hebraiske ordet også kunne betegne en ikke-jomfru, en gift kvinne.

162 Bl.a. fra Norsk Luthersk Misjonssamband, Handelsreisende og Forretningsmenns Kristelige Forbund, Norges Kristelige Student- og Gymnasiastlag, Det Vestlandske Indremisjonsforbund, Det Norsk Lutherske Indremisjonsselskap, Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Kvinnenes Internasjonale Bønnedag, Den Norske Pinsebevegelses Predikantkonferanse og De Frie Evangeliske Forsamlingers Predikantkonferanse. RA, PA-1345/D0006/0002.

163 BS, 010/4-1-1-2.

mottakere, som krevde en tekst som tilrettela for deres konfesjonelle lesninger. På dette tidspunktet var Bibelselskapet også den eneste tunge markedsaktøren som utga Bibelen. Dermed ble det enda mer avgjørende at denne Bibelen fikk den «rette» forståelsen. Som en motreaksjon på Utvalg66, finansierte brødrene Bjørn og Olav Beckmann den såkalte NTM Acta-oversettelsen i 1973. I intervju fortalte de at Bibelselskapets avvisning av kritikken mot Utvalg66 hadde ført til at tilliten til Bibelselskapet hadde fått en knekk.¹⁶⁴ Flere av dem som stod bak Acta-oversettelsen, skulle senere utgjøre en del av miljøet rundt Norsk Bibel, som i 1988 utgav sin «protestbibel» mot NO78.

Hensynet til mottakelsen ble også et spørsmål i den endelige behandlingen av Jes 7,14 i NO78. Som nevnt fikk Bibelselskapet mye kritikk for oversettelsen «den unge kvinnen» i Jes 7,14. Fra frikirkelig hold ble det rettet press mot at Bibelselskapet skulle gå tilbake «jomfru», slik at GT-stedet ville bli enhetlig med sitatet fra LXX i Matt 1,23. Spenningen er beskrevet av Sæbø i hans bakgrunnskriv om Jes 7,14 fra landsstyrets møte i 1976:

Det som har gjort oversettelsen av dette sted så spesiell og vanskelig, er at ulike hensyn/interesser har dratt i hver sin retning (fremfor alt leksikalsk-eksegetiske synspunkter versus tradisjonsbestemte ev. kirkelige). En må i slike tilfeller være klar over hva en gjør. Selv om en gjerne vil ta hensyn til den hovedregel at såkalte «kjernesteder» skal behandles med særdeles forsiktighet, og en for øvrig ser positivt på et mulig «kirkelig behov» for å beholde den tradisjonelle oversettelse på dette sted [...] er det vanskelig for en gammeltestamentler å se bort fra den hebraiske grunntekstens rettframme ordlyd og forståelse i lys av ordets øvrige bruk i det hebraiske GT.¹⁶⁵

Sæbø beskriver her dilemmaet mellom to hensyn som i dette tilfellet er motstridende. Troskap mot det leksikalsk-eksegetisk vil, ifølge Sæbø, måtte forholde seg til ordets bruk og betydning i «det hebraiske GT». For Sæbø og de andre oversetterne tilsa dette oversettelsen «ung kvinne». Troskap mot den kirkelige interessen eller «behovet» tilsa oversettelsen

¹⁶⁴ Intervju, *Dagen*, 16.7.1973.

¹⁶⁵ RA, PA-1345/D0004/0002.

«jomfru». Som et kompromiss i debatten foreslo Sæbø å ha ett alternativ i teksten, og det andre i en fotnote. Dette var et forsøk fra hans side på å ivareta begge hensynene:

Et kompromiss synes likevel å være mulig om en til oversettelsen knytter en note som forklarer eller utfyller oversettelsen, slik at oversettelse og note til sammen danner et hele; da synes en oversettelsesmessig «roking» å være mulig, hvormed det kan tas hensyn til såvel det tradisjonsbestemte «behov» og ens «vitenskapelige samvittighet».¹⁶⁶

Dette viser i det minste at den vitenskapelige samvittigheten må ha betydd en del for oversetterne. Her må Sæbø ha tenkt på bibelvitenskapen slik den ble drevet av ham selv og hans kolleger. Han skriver at han kunne gå med på begge de løsningene han foreslo, enten (1) å ha «ung kvinne» i teksten og en note om at LXX hadde oversatt dette til «jomfru», eller (2) å ha «jomfru» i teksten, med en note om at «den hebraiske grunnteksten har et ord som ellers oversettes med «ung kvinne» el. lign.».¹⁶⁷ Den endelige løsningen ble at landsstyret i november 1977 stemte frem «jomfru» i teksten, med en note som i realiteten motsa oversettelsesvalget i teksten:

NO78 Jes 7,14	Derfor skal Herren selv gi dere et tegn: Se, en jomfru skal bli med barn; hun skal føde en sønn og gi ham navnet Immanuel.
Fotnote	jomfru: Overs. følger Septuaginta, den førkristne greske overs. av GT. Sml. også Matt 1,23. Den hebr. tekst har et ord som ellers oversettes med «ung kvinne» el. lign. Se bl.a. 1 Mos 24,43; Sal 68,26; Ordsp 30,19.

Oversetter Gjerde forteller om denne noten: «Det er den mest originale noten som nokon gong kan kome inn i ein norsk bibel: ei opplysing om at me heldt oss til Septuaginta, trass at me visste kva grunnteksten sa.»¹⁶⁸ Gjerde forteller at valget var «taktisk», og at det å beholde «jomfru» i teksten derfor var av hensyn til mottakelsen.¹⁶⁹ Kritikken fra miljøet rundt Norsk Bibel og deres oversettelse NB88 demonstrerte at Bibelselskapet hadde gått for radikalt til verks etter enkeltes smak. Det radikale handler

¹⁶⁶ RA, PA-1345/D0004/0002.

¹⁶⁷ RA, PA-1345/D0004/0002.

¹⁶⁸ Telefonsamtale 21.10.13.

¹⁶⁹ Telefonsamtale 21.10.13.

først og fremst om bruddet på bibeltradisjonen og oversettelsesmetoden. Det er verdt å merke seg at oversettelsen av NT i NO78 fikk påfallende lite teologisk kritikk, særlig sammenlignet med den teologiske kritikken mot oversettelsen av GT.

Tekstgrunnlag

På det tekstkritiske området hadde det skjedd store endringer siden utarbeidelsen av NO04/30, og prinsipperklæringen slo dermed fast at man ikke uten videre kan «bli stående ved den tekst som våre nåværende oversettelser bygger på og binde oversetterne til den. Dette gjelder Det gamle testamente (G.T.) og Det nye testamente (N.T.)». ¹⁷⁰ Når det gjaldt hvilken tekstform som skulle ligge til grunn, het det at det ikke lar seg gjøre «å velge en bestemt eksisterende tekstform (for eksempel den tekst som er trykt i de siste utgaver av Kittels Biblia Hebraica eller Nestles Novum Testamentum Graece, uten hensyn til de tekstkritiske apparater), og følge den slavisk». ¹⁷¹ Likevel ser man nettopp ut til å ha gjort dette. Nedenfor beskrives tekstgrunnlaget i korte trekk.

Tekstgrunnlag for Det gamle testamente

I prinsipperklæringen het det i § 7 at «*til grunn for oversettelsen legges den massoretiske tekst (TM) slik den er trykt i 3. utg. av Kittels Biblia Hebraica (BHK)*». ¹⁷² I Bibelselskapets senere redegjørelse for tekstgrunnlaget for Det gamle testamente i NO78 heter det:

Til grunn for arbeidet ble Kittels Biblia Hebraica (BHK) lagt. I løpet av oversettelsesperioden ble Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS) utgitt (1967/77). Fra da av ble også den konsultert. Arbeidet ble i all hovedsak utført i samsvar med de prinsipper som styret i Bibelselskapet hadde vedtatt. ¹⁷³

¹⁷⁰ Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 153.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid., 154 (uth. i orig.).

¹⁷³ Ole Christian M. Kvarme, forord til *Tekstgrunnlaget for Det gamle testamente: En redegjørelse fra Det Norske Bibelselskap*, av Det Norske Bibelselskap. Bibelselskapets skriftserie 4 (Oslo: Det Norske Bibelselskap, 1995), 3.

Dermed var det ifølge Bibelselskapet samsvar mellom prinsippklæringens beskrivelse og det faktiske arbeidet på dette punktet.

Tekstgrunnlag for Det nye testamente

Tendensen i NO04 var at man langt på vei kom den moderne tekstkritiken i møte, men man forholdt seg likevel varsom og konservativ til *textus receptus*.¹⁷⁴ I prinsippklæringen § 14 heter det at man må «gå videre på den vei hvor NO 1904 tok det avgjørende skritt: forlate *textus receptus* (TR) til fordel for en tekstform som bygger på de eldste håndskrifter».¹⁷⁵ Selv om man nå hovedsakelig gikk over til Nestle-Alands tekst, nevnes det samtidig at «man må særlig ha øye for de lesemåter som NO[1904/30] bygger på».¹⁷⁶ I redegjørelsen «Den greske tekst: Tekstgrunnlaget for NT75» skriver Sverre Aalen derimot at

den greske tekst som er lagt til grunn i den nye oversettelse, er den som foreligger i utgaven av det greske nytestamente ved Nestle og Aland (25. utg. 1963). Bare på noen få steder har man avveket fra denne utgaves tekst og har da som regel støttet seg til teksten i utgaven til United Bible Societies (2. utg. 1968).¹⁷⁷

Kjell Magne Yris sammenligning av NO78 med NA²⁵ viser allikevel uoverensstemmelser mellom dem på 130 steder.¹⁷⁸ Møllerbråten påpeker også at «selv om man helt klart kan peke på sterke tendenser til å følge Nestle-Aland-teksten, forholdt de seg i mange tilfeller svært fritt i forhold til den».¹⁷⁹ Dette taler for å snakke om tekstkritikken i NO78 som relativt selvstendig.¹⁸⁰ I justeringsarbeidet som resulterte i 85-utgaven, «ble det i

174 Komitéen ble kritisert for sin varsomhet overfor *textus receptus*, og ifølge Møllerbråten «var det langt flere reaksjoner fra de som ville at de skulle gå lenger, enn det var fra folk som mente de hadde gått for langt». Tom Arne Møllerbråten, *Den uforsiktige forsiktighet: En analyse av tekst-kritiske prinsipper og valg i norske bibelutgaver fra det 20. århundre, med særlig vekt på NO78 og NB88*, Bibelselskapets skriftserie 7 (Oslo: Bibelselskapet, 1998), 33.

175 Det Norske Bibelselskap, «De teologiske prinsipper for ny bibeloversettelse», 159.

176 Ibid., 160.

177 BS, 080/6-2-3.

178 Yri skriver at det i enkelte tilfeller er «sterk tvil om oversetterne har fulgt Nestle-teksten eller ikke, fordi oversettelsesprinsippene som er fulgt, tillater dem å tilføye eller utelate ord og uttrykk, og disse endringene faller ofte sammen med varierende lesemåter». BS, 014/4-1-8-2.

179 Møllerbråten, *Den uforsiktige forsiktighet*, 92.

180 Jf. også ibid.; Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 28.

noen ganske få tilfeller også tatt hensyn til de endringer som de[n] siste Nestle-utgaven (26. opplag, 1979) inneholder i forhold til den foregående», ifølge Gunnar Johnstad.¹⁸¹

Arbeidsmåte

Jeg vil også her begrense meg til å beskrive arbeidsmåten i perioden 1968–78, siden hoveddelen av arbeidet ble gjort i denne fasen. I perioden 1958–68 hadde man slitt veldig med oversettelsesprosessen, noe som også var forbundet med selve arbeidsmåten.¹⁸² 1968 ble oversettelsesarbeidets forløsende år. Det skulle starte med Mathisens strategiske grep for å effektivisere oversettelsesarbeidet: Det skulle ikke gjennomgås i detalj av for mange komitéer.

Arbeidsmåten 1968–1978

I et notat fra september 1968, «Om Oversetterutvalgets arbeid og prosedyre ved oversettelsesarbeidet», skriver Mathisen følgende om problemene:

Det har vært en god del uro om oversettelsesarbeidet dette år, både i OU og ved gjennomgåelse av manuskripter i Sentralstyre. [...] I august d.å. var 6 av oss i Tyskland og deltok i et oversettelsesseminar. Vi gjorde kanskje den erfaring at problemene var velkjente for oss og at vi hadde kommet fram til løsninger som er gode på mange måter. Dr. Nida's og Dr. Taber's bok om «The Theory and Practice of Translation with special Reference to Bibel Translating», må være obligatorisk lesning for alle av OU's medlemmer.¹⁸³

Hovedendringen ble at man fulgte Nidas råd om at arbeidet til første komité ikke skulle gjennomgås detaljert av en andre eller tredje komité. Dette hadde man hittil gjort ved at sentralstyret hadde gjennomgått OUs

181 BS, 085/6-6-3-6.

182 Bibelovertetter Ole Øverland Gjerde forteller om oversettelsesarbeidets to perioder: «Den fyrste halvparten av tida gikk veldig mye til å orientere oss framover mot korleis denne omsetjinga skulle sjå ut, og det var i den andre halvparten av arbeidsperioden at me utførte det store arbeidet.» Telefonsamtale 28.11.13. Jf. også Sæbø, «Bibelovertsettelsen av 1978/85», 15: «det meste skjedde i tiåret fra 1968 til 1978».

183 BS, 009/3-5-3.

arbeid i detalj. OU ble med andre ord styrket, og ble nå hovedbasen for arbeidet.¹⁸⁴ Denne omstruktureringen ble starten på et *effektivt* oversettelsesarbeid, og det var altså i denne perioden at det store arbeidet ble gjort. Fra 1968 delte man seg inn i to atskilte oversettelsesutvalg, med Sverre Aalen som formann for Det nye testamente og Magne Sæbø som formann for Det gamle testamente. I tråd med Mathisens plan, trakk man inn flere oversettere, som også var en del av OU, i tråd med den nye ordningen.

Jeg vender meg nå til å beskrive arbeidsmåten for det som skulle bli NO78. Siden fremgangsmåten var litt forskjellig for GT- og NT-seksjonen, beskriver jeg dem separat.

Tekstflyten - fra førsteutkast til endelig godkjenning

Dagfinn Rian, oversetter i Det gamle testamente 1971–78, beskriver saksgangen for denne perioden i detalj:¹⁸⁵

I den daglige arbeidsgangen med oversettelsen startet det hele med at en oversetter laget et utkast til et bestemt skrift, til bokmål og nynorsk. (Jeg uttaler meg her først og fremst om den gammeltestamentlige kommisjonen, som jeg kjenner best). Så ble utkastet levert til en oversetter i den andre målformen, som laget et tilsvarende utkast, men anførte dissenser der han ikke var enig. Disse to oversetterne møttes så og drøftet seg fram til prinsipielt like utkast i de to målformene. Der de ikke ble enige, anførte de to forslag.¹⁸⁶

184 28.11.1968 skriver Mathisen om sentralstyrets henstilling, ved at denne komitéen ikke lenger skulle gå gjennom OUs arbeid i detalj, slik de hadde gjort tidligere: «Sentralstyret er nå oppmerksom på at de nå delegerer en del av sin myndighet, og det kan vel være at noen gjør det med tungt hjerte, men det er i hvert fall skjedd.» Samtidig ble det utarbeidet regler for at stilistene ble trukket tettere og mer forpliktende inn i oversettelsesarbeidet. BS, 009/3-5-3.

185 Oddmund Hjelde har også beskrevet saksgangen i 1966, men dette er da kun dekkende for den første perioden av arbeidet (1958–1968). Oddmund Hjelde, «En ny bibeloversettelse – prinsipper og problemer», i Kåre Eide (red.), *Årbok for Den norske kirke*, årg. 15 (Oslo: Land og Kirke, 1966), 191–92. Også publisert i Oddmund Hjelde, «En ny bibeloversettelse: Prinsipper og problemer», i Per-Arne Mehren, Kjell Skorgevik og Jorunn Wendel (red.), *Skrift og skole: Festskrift til Oddmund Hjelde på 60-årsdagen 15. mars 1970* (Oslo: Land og Kirke, 1970), 21–31.

186 Rian, «Norske bibeloversettelser», 28.

Gjerde, nynorskoversetteren, forteller utdypende om denne delen av arbeidet:

men det var slik at han [Hjelde] på bokmål laga som regel, eg kan vel seie alltid, eit fyrsteutkast. Og så laga eg eit utkast på nynorsk, og då var det slik at eg omsette ikkje ei einaste setning utan at det var ifrå hebraisk. Så både bokmål og nynorsk er omsett ifrå hebraisk språk, men det som også høyrer med til sanninga, det er at då sat eg med hans fyrsteutkast.¹⁸⁷

Dette betyr, ifølge Gjerdens beretning, at nynorskoversettelsen var selvstendig, men at bokmålsutkastet likevel kunne ha innflytelse fordi det allerede forelå mens Gjerde laget sitt nynorskutkast. Når begge utkast var oversatt, begynte arbeidet med å samkjøre de to versjonene. Gjerde forteller om dette: «Og det som me gjorde då eg hadde laga mitt nynorskutkast, det var at me to sette oss til eit bord og diskuterte igjennom kvart einaste vers, og sjølv sagt med grunntekst og alle fagbøker på bordet.»¹⁸⁸ Poenget var å samkjøre tekstene før de ble sendt videre til oversettelsesutvalget. På spørsmål om det kunne oppstå debatter ved denne samkjøringen, svarer Gjerde:

Ja, i høgaste grad. I høgaste grad. Og det hende at me ikkje var einige, og då hadde me den retningslinja at den som tapte i forslag, han hadde rett til å krevje marginal, og då gikk det fyrst til omsetjingsutvalet i Bibelselskapet, og eg har opplevd at det gikk heilt til landsstyret.¹⁸⁹

Oversetterne samkjørte altså teksten, og den som vant diskusjonen, fikk hovedteksten. Gjerde forteller at han hadde vanskelig med å vinne gjennom fordi Hjelde var så dominerende, noe Sæbø også bevitner.¹⁹⁰

187 Telefonsamtale 28.11.13.

188 Telefonsamtale 28.11.13.

189 Telefonsamtale 28.11.13.

190 Sæbø forteller også om disse diskusjonene, da han og Hjelde skulle enes om en oversettelse: «Mange ganger var det veldig vanskelig. Jeg husker at i begynnelsen av Forkynneren, så er det jo «alt er forgyves i jag etter vinden», som det står litt ute i første kapittel ute i Forkynneren [Fork 1,14]. Og jeg husker at Hjelde ville ha en litt utflytende, nesten parafraserende oversettelse. Han mente at «jag etter vind» var noe som folk ikke ville forstå. Og jeg mener det er meget metaforisk godt, og jeg ville ikke forlate den tradisjonelle. Jeg tror vi satt i tjue minutter frem og tilbake. Han ville ikke gi seg, men da sa jeg: «Vi må komme videre. Vil du ha den som hovedtekst eller vil du ha det som marginal?» For hovedtekst og marginal gikk videre til sentralstyret. Og jeg var jo fornøyd med marginal. Jeg visste da i mitt stille sinn da at som marginal ville den falle på første sentralstyremøte, og det skjedde. Det var bare et eget eksempel på at det ikke alltid var like lett.» Telefonsamtale 27.11.13.

Dette viser altså hvordan de forskjellige personlighetene gav konkrete utslag i oversettelsesprosessen. Den som tapte i forslag, kunne kreve at man skulle oppføre et alternativ i margin («marginal»), og så skulle oversettelsesutvalget avgjøre hvilken variant som ble stående. Denne første delen av arbeidet ble noe annerledes for NTs vedkommende, ettersom nynorskoversetteren, hovedsakelig Olav Farestveit, var ansatt i en deltidsstilling og lå litt etter i løypa progresjonsmessig i forhold til bokmålsteksten.¹⁹¹ Når det gjaldt samkjøringen av bokmål og nynorsk, skjedde dette hovedsakelig på et sent stadium for NTs vedkommende. Bokmåls- og nynorskoversetteren møttes altså ikke for å samkjøre tekstene før de ble behandlet i OU, slik som man gjorde det i GT-seksjonen. Nynorskmannen hadde bokmålsutkastet foran seg da han laget sitt utkast til nynorsk, men Farestveits utkast viser at dette var alt annet enn en «overføring» av bokmål til nynorsk.¹⁹² Farestveits arbeid førte til en revisjon av bokmålsteksten flere ganger,¹⁹³ og dette skjedde på løpende bånd i OU, dersom Farestveit hadde rukket å oversette det aktuelle skriftet i forkant av OU-møtet der bokmålsteksten ble diskutert. Da hendte det enkelte ganger at ordlyden i nynorskutkastet ble foretrukket.¹⁹⁴

Det var også på dette nivået at den nitide sammenligningen med andre oversettelser ble gjort. For det var primæroversetterens oppgave å brette oversettelsesmulighetene ut så vidt som mulig i forskjellige retninger. Dette er synlig i margene i manuskriptene, der alternativene ble anført. OU skulle så ta stilling til disse alternativene, om man skulle ta dem inn i

191 Inge Mannsåker oversatte Matteusevangeliet til nynorsk. I protokollen til sentralstyret 7.9.1971, som behandler «kallelisen» av Mannsåker som oversetter, står det følgende om hans oppgave: «Inge Mannsåker kalles til oppgaven med å oversette N.T. til nynorsk parallelt med og i overensstemmelse med bokmålsoversettelsen.» RA, PA-1345/D0001.

192 Dermed blir det mer treffende å si at «Farestveit hadde hovedansvaret for å overføre grunnteksta i NT [og ikke bokmålsteksten] til nynorsk». Jarle Bondevik, *Og ordet vart nynorsk: Soga åt den nynorske Bibelen* (Bergen: Norsk Bokreidingslag, 2003), 109. Ifølge Sandvik var Farestveit ganske selvstendig i utformingen av nynorsksteksten. Telefonsamtale 23.8.13.

193 RA, PA-1345/D0024.

194 I en «uttalelse fra Det Norske Bibelselskap om lektor Olav Farestveits oversettelsesarbeid» (8.1.1980) skriver Birger Mathisen og Kaare Støylen (biskop og tidl. formann i sentral- og landsstyre) følgende om Farestveits rolle i oversettelsesarbeidet: «Oversettelsen av Det nye testamente til bokmål var påbegynt tidligere, og det var meningen at Farestveit skulle følge eksegesen i bokmålsteksten. Dette forutsatte naturligvis et nært kjennskap til gresk og til nytestamentlig bibelteologi. Det viste seg at Farestveits arbeid med nynorsk-oversettelsen både teologisk og språklig var av en slik kvalitet at det også på flere steder ga grunnlag for revisjon av bokmåls-oversettelsen.» RA, PA-1345/D0024.

hovedteksten, eller om man skulle stryke dem.¹⁹⁵ Slik var rutinen for både NT- og GT-seksjonen.¹⁹⁶

Samkjøringen mellom bokmål og nynorsk skjedde altså noe ulikt i GT- og NT-seksjonen. Etter samkjøringen og før teksten gikk til OU, ble teksten sendt til

språkkonsulentene, som gav sine merknader til det norskspråklige. Oversetterne utformet så en ny versjon av teksten, som ble sendt til oversettelsesutvalget for henholdsvis GT og NT. Der ble teksten i felles møte gjennomgått (lest høyt) i detalj med alle oversetterne, språkkonsulent og eksegetisk ekspertise til stede. Utvalget fastla en ny versjon, stundom med alternative forslag. På dette stadiet ble et representativt utvalg av tekster sendt ut til høring til en videre krets på 30–40 personer, teologer, predikanter, språkfolk. Det kunne variere hvor mange svar man fikk, men etter høringsrunden laget oversetterne en ny versjon av teksten som så ble behandlet i oversettelsesutvalget for andre gang. Mange la et ganske stort arbeid i høringen, og både fagteologer og predikanter bidrog på en rekke punkter positivt til et bedre resultat. Flere av de mest aktive var frikirkelige. Etter behandlingen i oversettelsesutvalget ble teksten sendt til Bibelselskapets sentralstyre for approbasjon. Visse tekster og formuleringer kunne bli sendt tilbake til oversettelsesutvalgene for ny behandling, andre kunne bli endret i sentralstyret.¹⁹⁷

Etter Mathisens omstrukturering i 1968, var OU hovedbasen for arbeidet. Sentralstyret skulle ikke lenger gjennomgå OUs arbeid i detalj, men hadde likevel myndighet til å endre teksten. Sentralstyret var en slags mellomstasjon mellom OU og landsstyret. Ifølge Sandvik var det ikke noen fast rutine for når teksten skulle innom sentralstyret før den gikk til landsstyret for godkjenning.¹⁹⁸ Det viktigste var at tekstene ble behandlet grundig i OU, for det var primært her arbeidet foregikk. Fra sentralstyret gikk teksten videre til landsstyret, men man skulle ikke her bestemme en

195 Dersom man var uenig med OU, anførte man alternativet i margin og sendte det videre til sentralstyret, eller direkte til landsstyret for godkjenning.

196 Intervju Sandvik 17.10.13; korrespondanse Rian 12.9.16.

197 Rian, «Norske bibeloversettelser», 28–29.

198 Intervju 17.10.13.

sak «over bordet». Oversetterne var med på møtene i landsstyret. Sandvik forteller følgende:

Når det kom oppover i systemet, så skulle det aldri stemmes eller bestemmes over bordet. Hvis det var noe som ikke ble godkjent så gikk det tilbake til OU [...]. For vi ville ikke ha noen diskusjon uten at det var tilrettelagte alternativer fra OU. Hvis de ikke ble enige, så var Birger Mathisen nokså krass og sa «tilbake til OU! Vi sitter ikke her og bruker tid på det!». Så vi lot ikke disse store gremier med så og så mange biskoper sitte og bestemme over bordet hva det skulle stå. [...] Og vi [oversetterne] noterte som gale hva de hadde sagt, og så kom det tilbake til OU.¹⁹⁹

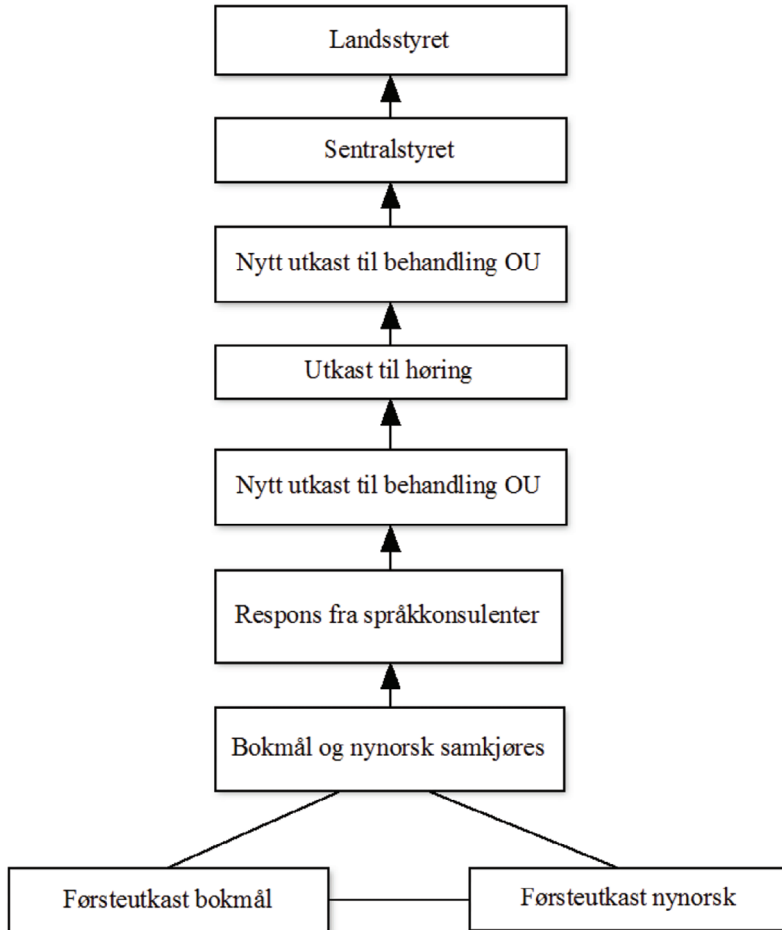
Dersom landsstyret var uenige i utkastet, gikk disse bemerkningene (ofte gjennom sentralstyret) tilbake til OU, som skulle tilrettelegge nye alternativer. Selv om OU og oversetterne var uenige i hvordan landsstyret ønsket teksten, måtte de ta landsstyrets avgjørelse til etterretning. Som Sandvik bekrefter, måtte OU tilrettelegge for landsstyret dersom de fikk tekster i retur:

- MB: Og hvis dere var uenige med landsstyret?
 BS: Så måtte det opp i landsstyret igjen.
 MB: Men i og med at de hadde siste ordet i saken, måtte dere bøye dere for disse?
 BS: Jada. [...] Hvis man er hårsår og tror at det barnet du har født, blir revet i stykker av ville ulver, så kan du ikke være bibeloversetter. Det måtte være et team som respekterte avgjørelser fattet i flertall. Og vi har jo da en fleipete måte å si det på da: «Jaja, vi kan jo ikke vente at alle er like kloke som oss, men la gå! Livet går videre!»

Dersom OU måtte behandle en tekst på nytt, kunne den gå frem og tilbake mellom OU og sentralstyret, før den endelig gikk tilbake til landsstyret. Prosessen kunne altså variere, avhengig av graden av uenighet. Det var særlig ved endringen av viktige liturgiske tekster at prosessen ble lang.

¹⁹⁹ Intervju 17.10.13.

Dette gir følgende sakskart for fremgangsmåten, med et forbehold om at samkjøringen mellom nynorsk og bokmål i NT-seksjonen kunne foregå på et senere stadium.

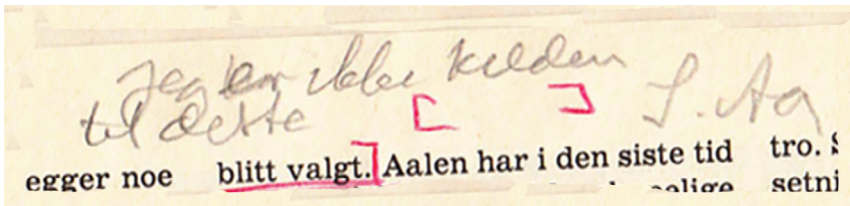

Beslutningsprosesser i de enkelte organene

Hvem som får gjennomslag, vil bli tydelig i gjennomgangen av de konkrete tekstene. Likevel vil det være nyttig med en generell oversikt.

La oss begynne med de to oversettelsesutvalgene, og først NT-utvalget. Bjørn Sandvik forteller i intervju at Aalen dominerte og bestemte eksegesen, selv om det alltid var åpent for innspill. Sandvik kan ikke huske at det var noen avstemming i oversettelsesutvalget. Det man derimot

kunne gjøre, slik som beskrevet i tekstflyten ovenfor, var å sende tekstene videre med et alternativ i marginen («marginal»). Aalens dominans er også beskrevet i intervjuer med oversetterne i *A-magasinet* 16. november 1974, i forkant av utgivelsen av NT75: «Professor Aalen kalles for «den skriftlærde» blant kolleger i Bibelselskapet. Han er ikke den eneste fagmann bak oversettelsen, men i arbeidets siste og avgjørende fase har han vært den ubestridte autoritet som, i den grad det er mulig, preger de formuleringer som er blitt valgt.»²⁰⁰ En kopi av denne artikkelen er bevart i Bibelselskapets arkiver, og Aalen har satt nettopp dette sitatet i klammer, og skrevet «Jeg er ikke kilden til dette. S. Aa.» (se bildet nedenfor):²⁰¹

Selv om han ikke var kilden til denne informasjonen, ser det ut til å være hevet over enhver tvil at Aalen fikk en sterk teologisk påvirkning på NT-oversettelsen. Sæbø skriver også i flere artikler at Aalen «øvet [...] stor innflytelse, ikke minst teologisk».²⁰² Sæbø bekrefter dette i intervju og sier at Aalen «dominerte helt».²⁰³ Dominansen ble ikke mindre da Jacob Jervell trakk seg fra OU i 1972. Sæbø forstod det slik at det var Aalens dominans som var grunnen til dette: «Jeg tror Jervell gikk trøtt av Aalens sterke dominans. Han kom liksom ikke frem for Sverre Aalen, som dominerte. Så han trakk seg bare stille ut. Han gikk trøtt, på en måte.»²⁰⁴ Beskrivelsene viser hvordan de forskjellige personlighetene var avgjørende for arbeidet med oversettelsen, og dermed for teksten. Beskrivelsene ovenfor forteller om ting som ble diskutert. Men hva med det som oversetterne var enige om? Som vi har sett, beskrev Sandvik at det var en

200 Tomm Kristiansen, «Bibelens ord på godt norsk», *A-magasinet*, 16. november 1974, 25.

201 BS, 079/6-1-4.

202 Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 15.

203 Telefonsamtale 27.11.13. Dagfinn Rian beskriver også Aalen som «dominerende». Korrespondanse 3.12.13.

204 Telefonsamtale 27.11.13.

implisitt enighet, og at hele gruppen hadde samme kristologi (inkludert Jervell). Gjerde forteller tilsvarende i samtale. På spørsmål om kirkens lære, konkretisert til det kristne gudssynet og treenighetslæren, spilte noen rolle for oversettelsen, svarer Gjerde at dette ikke ble diskutert: «For me var alle samde på det området. Det var ingen av oss som skar oss ut som radikalarar.»²⁰⁵ Gjerde bekrefter at oversetterne var konservative i sitt forhold til kirkens tradisjon og presiserer: «Moderat konservativ. Ikkje den firkanta, fastlåste stillingtagen, men alle hadde me jo eit relativt konservativt grunnsyn. Så treeinighetslæra diskuterte me ikkje i det heila tatt.»²⁰⁶ Med andre ord var alle «kirkens menn», og derfor var det ikke behov for å diskutere disse spørsmålene. Hvorvidt dette fungerte normativt og styrende for oversettelsesvalgene, er derimot usagt.²⁰⁷ Det som er avgjørende for definisjonen av ideologi, er at oversetterne som kollektiv var enige om den kirkelige teologien.

Heller ikke GT-seksjonen ser ut til å ha brukt avstemninger. Muligheten for å sende flere alternativer (hovedtekst og marginal) videre til neste instans ser ut til å ha oppveiet for dette behovet. Fra GT- og NT-seksjonen gikk teksten videre til sentralstyret, i enkelte tilfeller rett til landsstyret. Protokollene fra sentralstyret vitner om at avstemninger var vanlig. Sentralstyret hadde også mulighet til å sende teksten videre med alternativer i marginen, til endelig avgjørelse i landsstyret. Sentralstyrets formann, Oslo-biskopen, ledet forhandlingene i landsstyret. Beslutninger ble svært ofte fattet ved avstemning. Oversetterne var som nevnt med på landsstyremøtene, men det var bare landsstyrets medlemmer som hadde stemmerett. Landsstyret gav sin endelige autorisasjon til bibelteksten.

Veien mot en ferdig bibel

I 1973 kom to prøveoversettelser: Fra Det gamle testamente ble Tolvprofetboken utgitt som *Så sier Herren: De tolv profeter*.²⁰⁸ Den første

²⁰⁵ Telefonsamtale 23.10.13.

²⁰⁶ Telefonsamtale 23.10.13.

²⁰⁷ For GT er spørsmålet særlig relevant i 1 Mos 1 med tanke på forståelsen av treenigheten og Guds ånd – eller var det Guds pust? Se Aschim, *Bibelen* 3.0, 22.

²⁰⁸ *Så sier Herren: De tolv profeter/Så seier Herren: Dei tolv profetane* (Oslo: Det Norske Bibelselskaps Forlag, 1973).

prøveoversettelsen fra Det nye testamente ble Lukasevangeliet, med tittelen *Lukas skriver*.²⁰⁹ I 1974 kom *Troen som seirer* (Johannesbrevene).²¹⁰ I 1975 gav Bibelselskapet ut en prøve på hele Det nye testamente på bokmål og nynorsk som ble «best kjent under navnet på pocketutgaven som kom i 1976 med illustrasjoner», *Godt nytt* (heretter NT75).²¹¹ Endelig i 1978 ble hele Bibelen gitt ut, 22 år etter at man hadde gått i gang med det konkrete arbeidet med en ny oversettelse, og tolv år etter den opprinnelige planen.²¹² Sæbøs ord er likevel treffende: «Tar man imidlertid i betraktning at det grundige oversettelsesarbeidet hele tiden skjedde i to ulike målformer, og at det meste skjedde i tiåret fra 1968 til 1978, vil det likevel kunne sies at oversettelsen skjedde forholdsvis raskt.»²¹³ I NO78 hadde man korrigeret NT75 på omtrent 200 steder.²¹⁴

Ressurser brukt i oversettelsen

Sammenligning med andre bibeloversettelser ser ut til å ha vært en av de viktigste ressursene for både GT- og NT-seksjonen. Arkivmaterialet vitner om at dette ble brukt hyppig som referansekilde, særlig for primæroversetterne, som laget førsteutkastene. I bildet nedenfor ser man hvordan de andre bibeloversettelsene var satt opp til sammenligning på egne brett ved skrivebordet.²¹⁵ Man skimter også gummistrikkene som gjorde at sidene holdt seg på det aktuelle stedet oversetterne sammenlignet med.

209 *Lukas skriver* (Oslo: Det Norske Bibelselskaps Forlag, 1973).

210 *Troen som seirer* (Oslo: Det Norske Bibelselskaps forlag, 1974).

211 *Det nye testamente for mennesker i dag* (Oslo: Det Norske Bibelselskap, 1975). Se også Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 145.

212 For informasjon om mottakelsen og debattene som fulgte, se Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 148–50.

213 Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 15.

214 Ibid.; Sæbø, «The Norwegian Bible Translation of 1978/85», 315.

215 Skjerm bilde fra nyhetsinnslaget «Ny kirkebibel» i NRK Dagsrevyen, 27.1.1975. Skjerm bildet er tatt fra min data, og ble muliggjort ved en digital utlånskopi fra NRK. Til venstre i bildet ser man Aalen (OU-formann i NT-seksjonen) og primæroversetter Bjørn Sandvik ved hans høyre hånd.

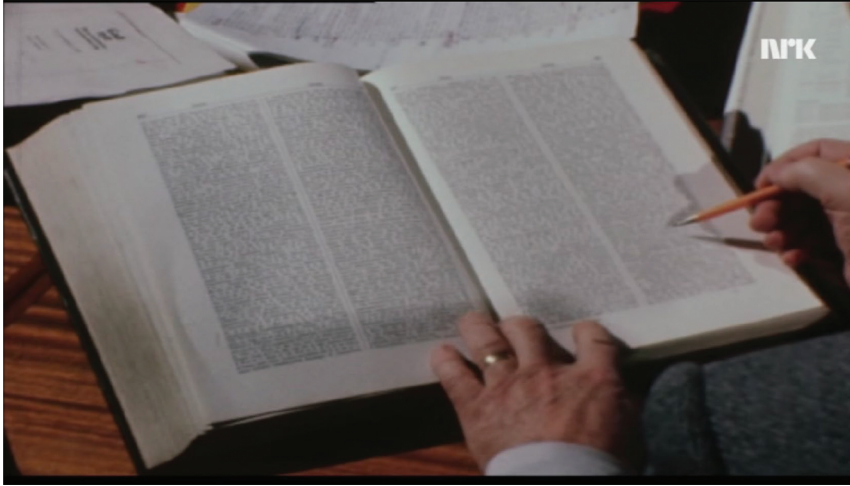
OU-formann Sverre Aalen (til venstre) med oversetter Bjørn Sandvik (til høyre).

I gjennomgangen av de aktuelle tekstene har jeg sporet opp disse bibeloversettelsene,²¹⁶ og brukt dem konsekvent som sammenligningsgrunnlag for oversettelsesforslagene underveis i prosessen og mot det endelige resultatet i NO78.²¹⁷ Dette kaster lys over oversettelsesvalget og sier noe om hvor man har lagt seg i forhold til andre oversettelser. Blant andre hjelpemidler var særlig Walter Bauers gresk-tyske leksikon det viktigste, ifølge Sandvik.²¹⁸ I bildet nedenfor fra innslaget i NRK Dagsrevyen 27. januar 1975 ser man faktisk Bauers utgave i Aalens hender.

²¹⁶ Dette arbeidet har blitt gjort med utgangspunkt i skriftlige kilder fra arkivet (oversettelsesmanuskripter o.l.), der henvisningene til andre oversettelser er tydelig. I dette arbeidet har jeg også fått god hjelp av Bjørn Sandvik for NT og Dagfinn Rian for GT. I NT har det vært mulig å se at følgende oversettelser var i bruk til sammenligning: KJV, NO04/30, UO59, SVE1917, Zürcher, DO48, RSV, Jérusalem, NEB NT, Luther, Hedegård, TEV NT, JB, Wilkens, Gute Nachricht, Bonnes Nouvelles, Einheitsübersetzung NT, TOB NT. Det har også vært mulig å spore en sporadisk bruk av Lyder Brun, Gunnes og NTM 1973, men disse er ikke inkludert i sammenligningen i de utvalgte tekstene. Hvilke oversettelser som ble brukt til sammenligning i GT NO78, kan man se i behandlingen av Salomos ordspråk 8,22 GT NO78 (s. 330–42).

²¹⁷ Dette er gjort konsekvent.

²¹⁸ Korrespondanse 26.1.16. Sandvik nevner også at «Aalen hadde notert hvor den engelske Bauer avvek fra den tyske, som også jeg satt med».

Eksegetiske kommentarer ble bare brukt i enkelte tilfeller, ifølge Sandvik.²¹⁹ Inntrykket fra arkivmaterialet underbygger dette. Kun i tvilstilfeller eller i diskusjoner finner man henvisninger til eksegetiske kommentarer. Sandvik forteller at de ikke brukte UBS-serien *A Translator's Handbook* og *A Translator's Guide*.²²⁰ Sammenligningen med andre bibeloversettelser og Bauers leksikon ser dermed ut til å ha vært de viktigste referansepunktene for arbeidet med NT i NO78.

Også i arbeidet med GT var sammenligningen med andre oversettelser viktig. Dagfinn Rian forteller: «Primæroversetteren sammenlignet oversettelsesutkastet med de mest aktuelle bibeloversettelsene (også oversettelser i eksegetiske kommentarer).»²²¹ Eksegetiske kommentarer ser altså i høyere grad ut til å ha blitt brukt i arbeidet med GT enn med NT. Dette kan også dokumenteres konkret i behandlingen av Ordsp 8,22 i NO78 (se s. 330–42). Ut over dette brukte man forskjellige hebraiske leksika. Andre bibeloversettelser, eksegetiske kommentarer og hebraiske leksika ble dermed viktige hjelpemidler i arbeidet med GT NO78.

219 Korrespondanse 9.12.14.

220 Jf. korrespondanse 26.1.16: «Vi brukte ikke disse bøkene. Jeg erindrer svakt at jeg så en *Translator's Handbook*, men fant den for elementær.»

221 Korrespondanse 12.9.16.

Arbeid og endringer 1978-1985

Justeringen av NO78 i 1985 – NO78/85

Oversettelsesutvalgene i NT og GT ble nå slått sammen til ett, med Magne Sæbø som formann. Gunnar Johnstad ble utvalgets sekretær. I tiden frem mot 1985 vurderte man kritikken, rettet trykkfeil, drøftet omstridte skriftsteder, og «sløyfet en del fotnoter av kontroversiell art».²²² Endringene ble vedtatt fortløpende og tatt inn i de nye opplagene. I Bibelselskapets hefte med oversikten over alle justeringene, heter det at «Bibelselskapet anser justeringsarbeidet for bibeloversettelsen av 1978 som avsluttet.»²²³ Johnstad skriver at det «er litt for sterkt sagt å si at det med 1985-utgaven dreier seg om en revidert oversettelse. Det er riktigere å tale om en lett justert utgave.»²²⁴ Justeringen av NO78 førte til endringer på omkring 300 steder, og oversettelsen ble nå kalt NO78/85.²²⁵

Bibelselskapet blir økumenisk – rådsstrukturen endres

I 1984 skjedde det en økumenisk omveltning i Bibelselskapet, og arbeidet med Bibelen ble et felleskristelig prosjekt.²²⁶ Det samme året fikk Bibelselskapet nye lover og en ny organisasjonsstruktur. Dette innebar at landsstyret og sentralstyret ble erstattet av representantskap og styre. Daværende generalsekretær Gunnar Stålsett beskriver at siktemålet med denne lovendringen «har vært å gi alle kristne trossamfunn i vårt land medansvar for bibelarbeidet. Det samme gjelder organisasjonene for indre og ytre misjon.»²²⁷ Selskapet var blitt en felleskristelig, økumenisk organisasjon. Autorisasjonen av bibeloversettelse skjedde nå gjennom styret. Etter de nye lovene skulle styret bestå av 14 medlemmer:

222 Rian, «Norske bibeloversettelser», 29.

223 Det Norske Bibelselskap, *Oversikt over endringer i bibelteksten av bokmål/nynorsk 1978* (Oslo: Bibelselskapets forlag, 1985), 1.

224 BS, o86/6-6-3-6. Understrekning i orig.

225 Jf. Sæbø, «The Norwegian Bible Translation of 1978/85», 315.

226 Se bl.a. Kullerud, *Bibelen*, 467–69.

227 RA, PA-1345/Doo07.

- a) Åtte fra Den norske kirke, hvorav minst én biskop, med fire varamedlemmer.
- b) Fire fra andre kristne trossamfunn, med to varamedlemmer.
- c) Ett medlem, med varamedlem, valgt av de ansatte.
- d) Generalsekretæren.²²⁸

Biskopenes betydning i det nye styret ble svekket i antall i forhold til det tidligere landsstyret, der alle landets biskoper var representert. Og styret, som fremdeles skulle autorisere bibeloversettelser, fikk en ganske annen sammensetning.²²⁹ Som en konsekvens og i samsvar med den økumeniske omleggingen fikk Den norske kirke formelt sett mindre innflytelse over fremtidige oversettelser i Bibelselskapet. Oversettelsesutvalget ble lagt direkte under styret og «står ansvarlig overfor styret».²³⁰

228 RA, PA-1345/D0015.

229 Alle biskopene i Den norske kirke skulle nå delta i det nye representantskapet, som «behandler styrets beretning, fastsetter selskapets resultatregnskap og balanse, og trekker opp hovedlinjene for Bibelselskapets videre virksomhet. Representantskapet vedtar lovendringer.» RA, PA-1345-D0015.

230 RA, PA-1345/D0015.